

محیط فراگیر یادگیری - پسند ۱:

موردی از نوآوری آموزشی و کاربرد آن در تحقق هدف‌های "آموزش برای همه" ۲

دکتر عباس بازرگان - استاد دانشگاه تهران

چکیده

نوآوری‌های آموزشی با به بار آوردن اندیشه‌های نو در نظام آموزشی سرو کار دارد. رویکرد "محیط فراگیر یادگیری - پسند" (مفید) را می‌توان موردی از نوآوری آموزشی به شمار آورد. از طریق این رویکرد، می‌توان فرصت‌های آموزش و یادگیری را برای همه کودکان، بدون توجه به ویژگی‌های آنان (از قبیل: جنسیت، توانایی‌های جسمانی، تفاوت‌های زبانی، قومی و غیره) فراهم کرد. در محیط فراگیر یادگیری پسند، فعالیت معلم در جهت ارتقای کیفیت محیط یادگیری و کیفیت عملکرد یادگیرنده است. این امر به ویژه در پرورش مهارت‌های زندگی قابل توجه است. علاوه بر آن، نوآوری یاد شده رویکردی مناسب برای تحقق برنامه "آموزش برای همه" (EFA) است. برنامه "EFA" که به وسیله چندین سازمان بین‌المللی و ۱۶۴ کشور جهان مورد تأیید قرار گرفته است، شش هدف اساسی را دنبال می‌کند. در این مقاله ابتدا به هدف‌های برنامه "EFA" اشاره می‌شود، سپس ویژگی‌های "مفید" مورد تحلیل قرار می‌گیرد و چگونگی استفاده از آن در برنامه یاد شده و نیز در ارتقای کیفیت یادگیری بحث می‌شود.

کلید واژه‌ها: نوآوری آموزشی، آموزش فراگیر، یادگیرنده - پسند، معلم - پسند، آموزش برای همه.

مقدمه

نوآوری آموزشی با به بار آوردن اندیشه‌های نو در نظام آموزشی سروکار دارد. این امر می‌تواند حالتی ذهنی، نگرشی نو یا دگرگونی نسبت به عوامل نظام آموزشی باشد، یا این که فرآیندهای مبتکرانه و یا اقدامات ویژه را شامل شود (دان، ۱۹۹۷). حاصل نوآوری باید چنان باشد که از آن بتوان در ارتقای کیفیت یادگیری بهره برداری کرد. بنابراین انتظار می‌رود که معلمان، مدیران و سایر دست‌اندرکاران نظام آموزشی از طریق نوآوری آموزشی

یادگیری برای همه کودکانی که به سن آموزش رسیده اند، در سال ۱۳۶۹ خورشیدی (۱۹۹۰ میلادی) چندین سازمان بین‌المللی با هدف گسترش آموزش، ایجاد فرصت‌های یادگیری برای همگان و ارتقای کیفیت یادگیری، برای اولین بار گرد هم آمدند و در نتیجه اعلامیه "آموزش برای همه" تدوین شد. (یونسکو، ۲۰۰۳، ۱۹۹۴، ۱۹۹۰).

این اعلامیه که در سال ۱۳۷۹ خورشیدی (۲۰۰۰ میلادی) از طرف ۱۶۴ کشور مورد تأیید قرار گرفت، شش هدف اصلی جهت آموزش برای همه را بیان می‌کند (یونسکو، ۲۰۰۶). این شش هدف به شرح زیر است:

۱- گسترش و بهبود مراقبت و آموزش جامع در اوان کودکی، به ویژه برای آسیب پذیرترین و محروم ترین کودکان.

۲- تضمین این که تا سال ۲۰۱۵ (۱۳۹۴ خورشیدی) همه کودکان، به ویژه دختران و کودکانی که در شرایط دشوار قرار دارند و نیز کودکان اقلیت‌های قومی، به آموزش ابتدایی اجباری و با کیفیت مطلوب دسترسی خواهند یافت.

۳- تضمین این که نیازهای همه جوانان و بزرگسالان از طریق دسترسی برابر به یادگیری مناسب، با برنامه پرورش مهارت‌های زندگی میسر خواهد شد.

۴- نیل به ۵۰ درصد پیشرفت در سطح سواد بزرگسالان تا سال ۲۰۱۵ به ویژه برای زنان و دسترسی برابر و یکسان به آموزش پایه و مداوم برای همه بزرگسالان.

۵- حذف نابرابری‌های جنسیتی در آموزش ابتدایی و راهنمایی تا سال ۲۰۰۵ و دستیابی به تساوی جنسیتی در آموزش و پرورش تا سال ۲۰۱۵ و تضمین این که دختران به آموزش پایه، با کیفیت مطلوب دسترسی یکسان و برابر خواهند داشت.

۶- بهبود تمام جنبه‌های کیفیت آموزش و پرورش و تضمین اعتدالی آن برای همه، به طوری که بتوان تحقق یادگیری به ویژه در خواندن، نوشتن، حساب کردن و مهارت‌های اساسی زندگی را با سنجش عملکرد، نمایان ساخت (همان منبع: ۷؛ وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۳: ۱۵۹).

آموزش و پرورش ایران نیز تعهد کرده است که تا سال ۱۳۹۴ تحقق هدف‌های یاد شده را

برانگیخته شده، نهایت کوشش خود را برای برآوردن نیازهای یادگیرنده به عمل آورند.

با توجه به مراتب یاد شده می‌توان دریافت که اجرای موفق اندیشه‌های نو در نظام آموزشی مستلزم تحول در نگرش دست‌اندرکاران و یاران نظام آموزشی در جهت مطلوب برای ارتقای یادگیری است. برای این که نوآوری آموزشی به معنی واقعی آن به اجرا درآید، ابتدا باید دل‌بستگی نسبت به نوآوری را در سیاست‌گذاران، معلمان و سپس سایر دست‌اندرکاران به وجود آورد.

از جمله دغدغه‌هایی که نظام‌های آموزشی اغلب کشورها با آن روبه رو هستند دسترسی به آموزش، برابری فرصت‌های آموزشی و کیفیت یادگیری است. فراهم آوردن فرصت‌های یادگیری برای تمام کودکانی که به سن آموزش رسیده اند در دهه اخیر، پایه اصلی کوشش‌های آموزشی برخی کشورها از جمله ایران بوده است. هر چند در نظام آموزشی ایران بیش از ۹۸ درصد کودکان یاد شده در دوره آموزش ابتدایی ثبت نام می‌کنند (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۳: ۹۷)، اما در رابطه با کیفیت فرصت‌های یادگیری فراهم شده، جا برای بهتر شدن، بسیار است. بنابراین انتظار می‌رود که از طریق نوآوری‌های آموزشی مناسب بتوان دسترسی به آموزش، فرصت‌های یادگیری و کیفیت یادگیری را افزایش داد.

در راستای کوشش همه جانبه جهت فراهم آوردن فرصت‌های

تجربه "مفید" به عنوان یک نوآوری، نقش آن را در تحقق هدف‌های "آموزش برای همه" و نیز دستیابی افراد نیازمند آموزش به هدف‌های یادگیری، مورد بحث قرار می‌دهد.

۱- محیط فراگیر - پسند و

ویژگی‌های آن

۱-۱- تعریف محیط فراگیر یادگیری - پسند

الف - محیط فراگیر

محیط فراگیر^۴، به مدرسه، کلاس درس و نوع فرصت یادگیری اطلاق می‌شود که در آن دانش‌آموزان به ویژه کودکان متعلق به خانواده‌های آسیب‌پذیر و محروم (با وجود تفاوت‌های جسمانی، پیشرفت تحصیلی، سابقه اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی) از فرآیند عادی یاددهی - یادگیری به حاشیه سپرده نمی‌شوند. برای مثال، این دانش‌آموزان ممکن است کودکانی باشند که زبان یا لهجه‌شان با زبان فارسی متفاوت باشد؛ یا کودکانی که به علت‌های گوناگون از جمله کمتر بهره‌مند بودن خانواده از امکانات اقتصادی نتوانسته‌اند عملکرد خود را به سطح مطلوب برسانند؛ یا به علت مهاجرت خانواده از روستا به شهر، ممکن است کیفیت یادگیری قبلی آنان پایین‌تر از سطح کلاس بوده باشد؛ یا این که به دلایل دیگر، در فرآیند یادگیری از سرعت لازم برخوردار نیستند و احتیاج به یاری بیشتری دارند.

در "محیط فراگیر یادگیری -

پسند" ضمن توجه به ویژگی‌های

کودکان و به کار گرفتن رویکردهای

نوآورانه‌ای مانند سازگاری،

سعی بر آن است به یادگیرنده

یاری داده شود تا به ساختن دانش

خود بپردازد. این گونه محیط را

"یادگیری - پسند" نام نهاده‌اند

ب- یادگیری - پسند

به طور کلی "یادگیری - پسند" به مدرسه، کلاس درس و یا آن دسته از فرصت‌های یادگیری اطلاق می‌شود که دارای دو ویژگی به شرح زیر باشند:

۱- "یادگیرنده - پسند"^۵

۲- "معلم - پسند"^۶. کودکان در یک محیط "یادگیرنده - پسند" می‌توانند با اشتیاق به عملکرد یادگیری تا بالاترین سطح توانایی دست یابند. در

عملی نماید (آموزش و پرورش، ۱۳۸۳). طبق برآوردهای انتشار یافته در سال ۱۳۸۴ از جمعیت کودکان ۶ تا ۱۳ ساله، ممکن است در حدود ۳۲۰ هزار نفر از تحصیل باز مانده باشند (سام‌گیس، ۱۳۸۲). معمولاً این افراد کودکانی هستند که به علت عوامل مختلف از جمله فقر مالی خانواده، مهاجرت والدین، یا عوامل فرهنگی مانند تعصب خانواده نسبت به دختران، از تحصیل باز می‌مانند. شکی نیست که نسبت کودکانی که به سن آموزش رسیده‌اند ولی از تحصیل باز می‌مانند در استان‌های مختلف، متفاوت است و این نسبت در محدوده ۱۰ تا ۱۰۰ درصد می‌تواند متغیر باشد. اما از آن جا که آموزش با کیفیت حق همه کودکان است، حتی در استان‌هایی که تقریباً همه کودکان به سن تحصیل رسیده به مدرسه راه یافته‌اند، باید در ارتقای کیفیت محیط یادگیری و بهبود مستمر کیفیت عملکرد یادگیرندگان، کوشید. به عبارت دیگر کافی نیست که همه کودکان یاد شده به مدرسه راه یابند، بلکه باید کیفیت یادگیری آنان را نیز تضمین کرد. به منظور فراهم آوردن فرصت‌های یادگیری و ارتقای کیفیت عملکرد یادگیرندگان، بحث "آموزش فراگیر" مورد توجه قرار گرفته است (اینسکاو ۱۹۹۹؛ بوت و اینسکاو ۲۰۰۲). به ویژه جهت تحقق هدف‌های "آموزش برای همه" در برخی کشورهای آسیایی در دهه گذشته کوشش‌هایی درباره آموزش فراگیر به عمل آمده است (یونسکو، ۱۹۹۴). از جمله این کوشش‌ها می‌توان به تجربه "محیط فراگیر یادگیری - پسند"^۷ (م.ف.ی.د = مفید) اشاره کرد (یونسکو ۲۰۰۳). تجربه در منطقه آسیا و اقیانوسیه، ابتدا به صورت مطالعه مقدماتی به اجرا درآمد؛ سپس به تدریج به عنوان یک نوآوری برای یاری دادن به اجرای آموزش برای همه و فراهم آوردن فرصت‌های یادگیری برای کودکان به سن تعلیم رسیده، بدون توجه به ویژگی‌های آنان (جنسیت، توانایی‌های جسمانی، ویژگی‌های عاطفی و اجتماعی، تفاوت‌های زبانی و قومی)، مورد توجه قرار گرفت (یونسکو ۲۰۰۴). این تجربه که مورد آزمون قرار گرفته و اثربخشی آن تأیید شده است به صورت یک رویکرد موفق از طرف یونسکو به کشورهای عضو، جهت تحقق هدف‌های "آموزش برای همه" توصیه شده است. تجربه "مفید" سعی بر آن داشته است که کودکان به سن آموزش رسیده، با وجود تفاوت‌های شناختی، عاطفی - اجتماعی و روانی - حرکتی بتوانند در یک محیط یاددهی - یادگیری مشترک به هدف‌های آموزشی همگانی با کیفیت مطلوب دست یابند. این مقوله ضمن تحلیل ویژگی‌های

چنین

محیطی

کودکان بر

یادگیری یکدیگر اثر

مثبت گذاشته و ضمن این که

برای آنان همکاری در یادگیری

یکدیگر شادی آفرین بوده، اثربخش

نیز می‌باشد. به عبارت دیگر در محیط

یادگیری - پسند، یادگیرنده در کانون فرآیند

یاددهی - یادگیری قرار گرفته و فعالانه در آن

مشارکت می‌کند. این، خود می‌تواند انتظارات

معلم را برآورده و رضایت او را نیز جلب کند.

به طور کلی پنج ویژگی اصلی برای محیط

فراگیر یادگیری - پسند می‌توان برشمرد:

الف - صمیمیت رابطه معلم با دانش‌آموزان

ب - غیر مرسوم بودن نحوه نشستن

دانش‌آموزان در کلاس درس

ج - تنوع منابع یادگیری

د - مشارکت دانش‌آموزان در عرصه منابع

یادگیری

ه - سنجش مستمر یادگیری از طریق پوشه

عملکرد^۸ و امثال آن.

۲-۱ نقش معلمان و مسئولیت آنان در

"رویکرد مفید"

الف - در فرآیند یاددهی - یادگیری

از معلمان در محیط فراگیر یادگیری - پسند، انتظار می‌رود که با همکاری مدیر مدرسه و سایر کارکنان به طور مرتب با اولیای دانش‌آموزان تماس حاصل کنند و آنان را نسبت به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مطلع نمایند. این امر در ابتدای سال تحصیلی آغاز می‌شود و از این طریق معلم نسبت به ویژگی‌های محیط خانوادگی دانش‌آموزان آگاه شده، از آن برای اثربخش‌تر کردن فرآیند یاددهی - یادگیری استفاده می‌کند. از این طریق نظر اولیا برای همکاری با مدرسه جلب می‌شود؛ به طوری که معلم می‌تواند از میان اولیا برخی را که آمادگی همکاری دارند، به عنوان کمک به فرآیند یاددهی - یادگیری برگزیند و از آن در خواست کند که برای ارتقای یادگیری فرزند خود و کمک به سایر کودکان در مدرسه حضور یابد.

ب. در جذب کودکان نیازمند آموزش به

مدرسه

همان طور که قبلاً اشاره شد، برخی از کودکان به سن تعلیم رسیده که ۶ تا ۱۳ سال دارند، به علت عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از حضور در مدرسه محروم می‌مانند. این کودکان

بهتر به یادگیری دست یابند. این گونه کودکان، فعالیت‌های انفرادی را ترجیح داده، و ضمن توجه به احساسات خود از نقاط قوت و ضعف خود آگاه هستند. انتظار می‌رود که تفاوت‌های یاد شده در کلاس درس "مفید" مورد توجه قرار گیرد (همان منبع). در "محیط" فراگیر یادگیری-پسند معلم به عزت نفس کودکان توجه دارد و سعی بر آن دارد که اعتماد به نفس آنان را در فرآیند یاددهی-یادگیری تقویت کند. به عبارت دیگر با برخورد‌های مناسب، رفتار کودکی را که ممکن است خجالتی و منزوی باشد با تعامل مناسب به شور و شوق در می‌آورد. علاوه بر آن بین فعالیت‌های کودک در خانه و آنچه در مدرسه انجام

می‌شود رابطه برقرار می‌کند. بالاخره، در این نوع کلاس‌ها، معلم خود را راهنمای فرآیند یاددهی-یادگیری می‌پندارد، نه دستور دهنده و حاکم آن! معلم در کلاس درس مفید، با دقت به دانش‌آموزان گوش فرا می‌دهد، از آنان شناخت بهتری به دست می‌آورد، با دانش‌آموزان از طریق کلامی و غیر کلامی ارتباط برقرار می‌کند، خود را به عنوان عضوی از گروه به شمار می‌آورد و از طریق پرسش و پاسخ به یادگیری دانش‌آموزان کمک می‌کند. معلم در این فرآیند همه دانش‌آموزان را بدون توجه به تفاوت‌های فردی آنان مشارکت می‌دهد. علاوه بر آن در یادگیری یک موضوع، محدوده یادگیری را از به خاطر سپردن آن موضوع تا به وجود آوردن اثری (مانند نوشتن‌های با کلام خود دانش‌آموز)، که متأثر از عمق یادگیری او می‌باشد، مورد تأکید قرار می‌دهد.

د. در مدیریت کلاس درس "مفید"
در مدیریت کلاس درس "مفید" معلم سعی

معلم انتظار ندارد که همه دانش‌آموزان در فرآیند یاددهی-یادگیری فقط با استفاده از یک روش-آن هم معلم‌مدار- به تحقق هدف‌های یادگیری نایل آیند. به عبارت دیگر، معلم در کلاس در تلاش است تا یادگیری همه کودکان تا بالاترین سطح توانایی‌شان امکان‌پذیر شود. بنابراین در "محیط فراگیر یادگیری-پسند" ضمن توجه به ویژگی‌های کودکان و به کار گرفتن رویکردهای نوآورانه‌ای مانند سازگاری^۸، سعی بر آن است به یادگیرنده یاری داده شود تا به ساختن دانش خود بپردازد. این گونه محیط را "یادگیری-پسند" نام نهاده‌اند (یونسکو، ۲۰۰۴).

معلمی که در کلاس درس "فراگیر یادگیری-پسند" تدریس می‌کند به این امر آگاه است که با استفاده از یادگیری فعال و مشارکتی می‌تواند، از راه‌های گوناگون، کودک را یاری دهد تا به یادگیری با کیفیت نایل آید. برای این منظور معلم باید نسبت به نظریه هوش چندگانه آگاه باشد و از آن در کلاس درس استفاده نماید. به عبارت دیگر معلمی که رویکرد "مفید" را به کار می‌برد، با استفاده از نظریه هوش چندگانه (گاردنر، ۱۹۹۳؛ غباری بناب، ۱۳۷۷؛ آرمسترانگ، ۱۹۹۳/ ترجمه سپهر پور، ۱۳۸۴)، مانند "شیشه‌های عدسی" به گوناگونی دانش‌آموزان پی می‌برد و با آگاهی از این توانایی‌ها، فرآیند یاددهی-یادگیری را در دست‌یابی به سطح مطلوب یادگیری دانش‌آموزان هدایت نماید.

بر اساس این رویکرد و با استفاده از نظریه هوش چندگانه، معلم توجه می‌کند که یادگیری برخی کودکان از طریق کلامی بهتر انجام می‌شود. در حالی که برخی دیگر از کودکان از طریق استدلال و محاسبه ریاضی به اندیشه پرداخته، دانش خود را می‌رسانند. همچنین کودکان دیگری که علاقه بیشتری به هنر، از جمله: طراحی، نقاشی و یا مجسمه‌سازی، نشان می‌دهند به سهولت می‌توانند نقشه‌ها، تصویر و نمودارها را رمز گشایی کنند. علاوه بر آن، دسته دیگری از کودکان از طریق حرکات بدن، شبیه‌سازی و به نمایش در آوردن، می‌توانند بهتر به یادگیری بپردازند. از طرف دیگر، کودکانی هستند که یادگیری آنان از طریق صدا، آوا، ترنم و تکرار بهتر انجام می‌شود. علاوه بر آن دسته دیگری از کودکان از طریق انجام مشارکتی فعالیت‌ها بهتر به یادگیری دست می‌یابند (یونسکو، ۲۰۰۴). این گونه کودکان به فعالیت‌های گروهی علاقه دارند، و به سهولت موقعیت‌های اجتماعی را درک کرده، می‌توانند با دیگران ارتباط دوستانه برقرار کنند. بالاخره، کودکانی هستند که از طریق تمرکز و اندیشه درباره خود،

معمولاً متعلق به خانواده‌های آسیب‌پذیر و محروم جامعه می‌باشند. از جمله ویژگی‌های محیط فراگیر یادگیری-پسند آن است که ابتدا عوامل مؤثر در حضور نیافتن کودکان نام برده، در مدرسه شناسایی می‌شود. سپس در رفع یا کاهش آنها گام‌هایی برداشته می‌شود. این عوامل می‌تواند شامل: ناتوانایی‌های جسمانی، نداشتن شناسنامه، ترس از محیط مدرسه، فقر، تبعیض جنسیت، محل جغرافیایی مدرسه، و مانند آن باشد. به طور کلی علت اصلی این عوامل را می‌توان به کودک، خانواده، جامعه، و یا مدرسه نسبت داد. معلمان می‌توانند، از طریق دانش‌آموزان و والدین آنان، کودکان نیازمند آموزش محله را شناسایی کرده، در جذب آنان به مدرسه، مدیر را یاری دهند.

برای مثال، به کمک والدین و سایر افراد نیکوکار محله، کودکانی که در محله زیر پوشش مدرسه از تحصیل باز مانده مورد توجه قرار می‌گیرد. در این راستا، کوشش بر آن است که همه خانواده‌هایی که دارای کودکانی هستند که به سن تحصیل رسیده‌اند و در محدوده جغرافیایی زیر پوشش مدرسه قرار دارند، شناسایی شوند. در صورتی که خانواده‌ها کودکان آماده تعلیم خود را در دوره آموزش همگانی ثبت نام نکرده باشند، برای جذب آنان به مدرسه اقدام شود.

بهبود مستمر کیفیت آموزش همگانی، مستلزم استفاده مداوم از نوآوری‌های آموزشی است. برای این منظور، استفاده از رویکرد "مفید" نه تنها به تحقق هدف‌های کمی برنامه آموزش برای همه کمک می‌کند، بلکه کیفیت مورد نظر این برنامه را نیز فراهم می‌آورد

ج- در ایجاد کلاس درسی که هم "یادگیرنده-پسند" و هم "معلم-پسند" باشد

در کلاس درس "فراگیر یادگیری-پسند" معلم بر این باور است که کودکان به واسطه عوامل مرتبط با وراثت، محیط و تجربه و ویژگی‌های فردی از راه‌های مختلف به یادگیری دست می‌یابند. در این نوع کلاس درس،

چه

چیز را باید تدریس کنم
(موضوع، محتوا)؟

چرا باید آن را تدریس کنم (هدف‌های
غایی / هدف‌های ویژه)؟

اطلاعات قبلی دانش‌آموزان درباره این
موضوع چیست؟ (یادگیری قبلی، نتیجه
آزمون قبلی)؟

دانش‌آموزان چه عملی برای دستیابی به
یادگیری انجام خواهند داد؟

چگونه اداره درس به انجام خواهد رسید
(سازماندهی محیط فیزیکی و اجتماعی
کلاس)؟

آیا فعالیت‌های درسی برای همه
دانش‌آموزان مناسب است؟

آیا دانش‌آموزان فرصت خواهند داشت
که فعالیت‌های یادگیری به صورت دو نفری
یا گروهی انجام دهند؟

چگونه دانش‌آموزان فعالیت‌های
یادگیری خود را توصیف می‌کنند (نتایج
حاصل از یادگیری به صورت اشکال یا
نمودارها)؟

چگونه معلم پی می‌برد که یادگیری
دانش‌آموزان تحقق یافته است (سنجش و
باز خورد)؟

معلم بعد از آن چه می‌کند (تأمل و
برنامه‌ریزی برای مرحله بعد)؟

در پاسخ دادن به سؤال‌های یاد شده و آماده
کردن کلاس برای تحقق یادگیری، «معلم
به عنوان مدیر کلاس درس مفید» باید به
برنامه‌ریزی هفتگی فعالیت‌های کلاس بپردازد،
دانش‌آموزان را از نظر ذهنی برای سهیم شدن
در فعالیت‌های کلاس آماده کند، منابع لازم
برای انجام فعالیت‌های کلاسی را گردآوری کند،
مطالب را چنان عرضه کند که دانش‌آموزان
با منابع یادگیری به تعامل بپردازند. علاوه بر
آن، معلم باید بر مشارکت همه دانش‌آموزان در
فعالیت‌های یادگیری تأکید نماید.

بالاخره در کلاس درس مفید سنجش
یادگیری دانش‌آموزان با استفاده از «رویکرد
ارزشیابی مستمر» (بازرگان، الف - ۱۳۸۴) انجام
می‌شود. به عبارت دیگر از طریق ارزشیابی
مستمر، معلم سعی می‌کند که فرصت موفقیت
را برای همه دانش‌آموزان فراهم آورد. در رویکرد
مرسوم ارزشیابی یادگیری، هدف معلم آن است
که نمایان کند یادگیرنده چه می‌داند یا چه
می‌تواند انجام دهد. علاوه بر آن ابزار اندازه‌گیری،
منحصر به امتحان (آزمون) وسطی (ثالث نیم سال)
و آخر سال تحصیلی است. در حالی که هدف از

بر آن دارد که به برنامه‌ریزی فرآیند تدریس -
یادگیری بپردازد. به عبارت دیگر، معلم مشخص
می‌کند که:

الف - چه باید انجام گیرد؟

ب - چه کسی باید چه عملی انجام دهد؟

ج - چه موقع باید این عمل انجام گیرد؟

د - بیان این که چرا انجام این عملیات
مهم است؟

علاوه بر آن در این نوع کلاس درس، معلم
دانش‌آموزان را به پذیرش مسئولیت‌هایی
تشویق می‌کند. برای مثال، معلم از برخی
دانش‌آموزان می‌خواهد که مسئولیت باری دادن
به دانش‌آموزان دیگر را برای نیل به یادگیری بهتر

بر عهده گیرند. یا دسته‌ای از دانش‌آموزان زیر نظر
یا با همکاری یکی از آنان یک فعالیت یادگیری
را دنبال می‌کنند و سپس گزارش نتایج یادگیری
را به کلاس درس گزارش می‌نمایند. یا گروهی از
دانش‌آموزان در مهیا کردن برخی از امور بهداشتی
مدرسه مانند تمیز نگهداشتن فضای آبخوری
کوشش کرده، نتیجه را به کلاس درس گزارش
می‌کنند. در کلاس درس مفید معلم به تدوین
طرح درس می‌پردازد. در انجام این عمل، محتوای
درس، فرآیند تدریس - یادگیری و محیط مناسب
برای تدریس مشخص می‌شود. برای مثال وقتی
معلم می‌خواهد بر مفهوم عزت‌نفس تأکید کند،
محیط مناسب آن است که شرایط محیطی روانی -
اجتماعی مناسب از طریق فعالیت‌های گروهی و
همیاری میان دانش‌آموزان فراهم باشد.

در کلاس درس مفید به منظور تهیه طرح
درس، معلم به سؤال‌های زیر پاسخ می‌دهد
(یونسکو، ۲۰۰۴):

ارزشیابی
مستمر

در وهله اول یاری

دادن به یادگیرنده برای

تحقق هدف‌های یادگیری است.

همچنین ابزار اندازه‌گیری شامل

کلیه منابع و ابزارهایی است که داده‌ها

و شواهدی را برای نمایان ساختن لحظات

یادگیری دانش‌آموز به دست دهد. بنابراین

با استفاده از رویکرد ارزشیابی مستمر، شواهد

مربوط به لحظات یادگیری به یادگیرنده عرضه

می‌شود تا بازخورد مناسب تلاش او بیشتر تقویت

شود. به عبارت دیگر بر "یادگیری تلاش‌مدار"

تأکید می‌شود. علاوه بر آن در قضاوت نسبت به

یادگیری نه تنها شواهد عینی مورد توجه قرار

می‌گیرد، بلکه بر اساس الگوهای ارزشیابی کیفی

(بازرگان، ۱۳۸۴ ب)، شواهد کیفی نیز گردآوری

شده و مورد استفاده قرار می‌گیرد. بالاخره

در ارزشیابی مستمر یادگیری، به دانش قبلی

(نقطه آغازین) یادگیرنده اهمیت داده می‌شود و

مرجع قضاوت درباره یادگیری، میزان پیشرفت

او نسبت به نقطه آغازین است. بدین ترتیب

احتمال موفقیت یادگیرنده برای تحقق هدف‌های

یادگیری افزایش می‌یابد.

در کلاس درس "فراگیر یادگیری -

پسند" معلم بر این باور است که

کودکان به واسطه عوامل مرتبط با

وراثت، محیط و تجربه ویژگی‌های

فردی از راه‌های مختلف به یادگیری

دست می‌یابند. در این نوع کلاس

درس، معلم انتظار ندارد که همه

دانش‌آموزان در فرآیند یاددهی -

یادگیری فقط با استفاده از یک

روش - آن هم معلم‌مدار - به تحقق

هدف‌های یادگیری نایل آیند

از جمله ویژگی‌های دیگری که می‌توان
برای ارزشیابی مستمر بر شمرد: کل نگر،
فرآیند-مداری، بهم تنیده بودن ارزشیابی با
تدریس، یادگیرنده-محوری، قابلیت اطمینان،
دسترسی آسان به داده‌ها و اطلاعات برای عرضه
بازخورد. به عبارت دیگر در فرآیند کلاس درس
یادگیری - پسند، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد

ج- مهارت‌های از عهده برآمدن امور و خودگردانی

عناصر تشکیل دهنده مهارت‌های برقراری ارتباط بدین قرارند: درست گوش فرا دادن به سخن دیگران، بیان احساسات، عرضه بازخورد به دیگران بدون سرزنش کردن آنان، علاوه بر آن توانایی مذاکره، همدردی، همکاری، کار گروهی و مدافعه نیز در این دسته قرار دارند. برای پرورش مهارت‌های تصمیم‌گیری در دانش‌آموزان، معلم سعی می‌کند از طریق بیان حکایت‌هایی یا اجرای تمرین‌هایی، نظر دانش‌آموزان را نسبت به چگونگی گردآوری داده‌ها، مشخص کردن گزینه‌ها و انتخاب از میان آنها، با توجه به اثرات انتخاب گزینه بر خود آنان و دیگران و نیز توجه به عاقبت آن انتخاب، نظر دانش‌آموزان را به اندیشیدن همه‌جانبه قبل از انتخاب کردن، جلب کند.

برای پرورش تفکر انتقادی در دانش‌آموزان، معلم سعی می‌کند تا تأثیر ارزش‌ها و نگرش فردی دانش‌آموزان را بر انگیزش آنان نمایان سازد. در این راستا، به اثرگذاری ارزش‌های گروه همگنان و رسانه‌های همگانی بر افراد اشاره می‌کند. همچنین، نقش نگرش‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی را در رفتار فردی آشکار می‌نماید و عواملی که آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، تحلیل کند. سرانجام ضرورت تشخیص منابع اطلاعات برای تصمیم‌گیری و دستیابی به اطلاعات در فرآیند تصمیم‌گیری را در زندگی دانش‌آموزان تشریح می‌نماید.

برای پرورش مهارت‌های از عهده برآمدن امور و خودگردانی در دانش‌آموزان، مدیر و معلمانی سعی می‌کنند که اعتماد به نفس دانش‌آموزان را تقویت کنند. همچنین، آنان را نسبت به حقوق و وظایف شهروندی آگاه نمایند. در این راه، پرورش مهارت‌های هدف‌گذاری، خودسنجی و نظارت بر عملکرد خود، برای دستیابی به هدف از اهمیت برخوردار است. بالاخره، معلم در کلاس "مفید" در زمره پرورش مهارت‌های این دسته، سعی بر آن دارد که خویشتن‌داری را در آنان تقویت کند. برای این منظور، چگونگی از عهده برآمدن رویدادهای غیرمنتظره و یا در مواقع خشم برانگیز و رویارویی با تشویق، از دست دادن عزیزان، و امثال آن به دانش‌آموزان آموزش داده درست از زمان، تفکر مثبت، و فنون تسامح آشنا می‌شوند.

نتیجه‌گیری

نوآوری آموزشی با اندیشه نو، فعالیت‌های نوین یا فرآورده‌های نو پدید در نظام آموزشی سروکار دارد. هدف از به کار بردن نوآوری آموزشی، ارتقای کیفیت محیط آموزشی و بهبود عملکرد

آنها را آگاه می‌سازد.

در کلاس درس مفید مطالب درسی چنان عرضه می‌شوند که با زندگی و محیط اطراف دانش‌آموزان رابطه داشته باشند. علاوه بر آن، معلم به این نکته توجه دارد که دانش‌آموزان در صورتی بالاترین تلاش خود را برای یادگیری به عمل می‌آورند که: الف- با انگیزش باشند، ب- فرصت لازم برای یادگیری به آنها داده شود، ج- در فرآیند یادگیری بازخورد مثبت نسبت به کوشش‌های آنان در راه یادگیری به آنان داده شود، د- احساس کنند که کوشش آنان به موفقیت منجر می‌شود.

بنابراین، معلمی که رویکرد "مفید" را به کار می‌برد از طریق انتخاب مطالب مورد علاقه دانش‌آموزان آنان را ترغیب کرده، برای تلاش بیشتر بر می‌انگیزد. همچنین، فرصت لازم را چنان در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد که برای اکثریت آنان امکان انجام تکلیف یادگیری فراهم باشد، نه این که فقط معدودی از آنان قادر به انجام آن باشند. در این راستا، ارزشیابی مستمر آموخته‌های دانش‌آموزان و عرضه بازخورد مثبت در هر جلسه، تلاش آنان را در جهت رسیدن به هدف‌های یادگیری افزایش می‌دهد. این امر به ویژه در درس علوم و ریاضی از اهمیت بیشتر برخوردار است.

بالاخره کلاس درس فراگیر یادگیری - پسند به پرورش یا تقویت مهارت‌های زندگی دانش‌آموزان یاری می‌دهد. این نوع مهارت‌ها را می‌توان به شرح زیر به سه دسته تقسیم کرد (یونسکو، ۲۰۰۴):

الف - مهارت‌های برقراری ارتباط

ب- مهارت‌های تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی

که یادگیری خود را به هر نحو (از طریق کلامی، تصویری، نمایشی) نمایان کنند و نشان دهند که از نقطه آغازین درس به طرف هدف‌های یادگیری پیشرفت کرده‌اند.

بر این اساس، شیوه تهیه «پوشه عملکرد»، در ارزشیابی مستمر یادگیری مورد استفاده قرار می‌گیرد. دانش‌آموزان خود، مسئولیت ثبت لحظات یادگیری را بر عهده می‌گیرند. در این پوشه علاوه بر نتایج آزمون‌های ادواری و مقیاس‌های درجه بندی، گزارش‌های خودارزیابی دانش‌آموزان و نمونه‌ای از کارهای انجام شده آنان نگهداری می‌شود (بازرگان، الف، ۱۳۸۴).

۲- چگونگی ایجاد یک محیط فراگیر یادگیری - پسند و فراکنشی

آموزشگاهی که بر رویکرد محیط فراگیر یادگیری - پسند تأکید می‌کند، سعی بر آن دارد که نه تنها مسایل یادگیری شناختی دانش‌آموزان را مورد نظر قرار دهد، بلکه به مسایل یادگیری عاطفی و اجتماعی آنان نیز توجه می‌کند. علاوه بر آن والدین، دانش‌آموزان را در شناسایی دغدغه‌های مربوط به تنظیم خانواده و مشکلات ناشی از بی‌توجهی به این گونه مسایل آگاه می‌کند. همچنین، مسئله مربوط به آزار کودکان به وسیله والدین را از طریق انجمن اولیا و مربیان با والدین کودکان در میان گذاشته، در این باره

به

کیفیت محیط یادگیری و کیفیت عملکرد یادگیرندگان تا بالاترین سطح ممکن دست یافت. در این راه، آشنایی معلمان و سایر دست‌اندرکاران مانند سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان با رویکرد محیط فراگیر یادگیری - پسند می‌تواند در جهت بهبود فرآیند و عملکرد آموزش همگانی نقش مؤثری ایفا کند. این امر به ویژه برای تحقق هدف‌های آموزش برای همه و نیز پرورش مهارت‌های زندگی در دانش‌آموزان از اهمیت برخوردار است. بنابراین، انتشار آثاری، که در آنها رویکرد "مفید" به تفصیل برای معلمان تشریح شود، ضروری است. علاوه بر آن برنامه‌ریزی و اجرای کارگاه‌های آموزشی برای آشنا کردن معلمان مدارس عادی و نیز مدارس کودکان استثنایی با رویکرد "مفید" از اهمیت برخوردار است. خوشبختانه مجموعه‌ای به وسیله دفتر منطقه‌ای یونسکو در آسیا و اقیانوسیه (یونسکو، ۲۰۰۴) در شش دفتر تهیه شده است که می‌تواند برای منظور یاد شده مورد استفاده قرار گیرد.

مأخذ

- آرمسترانگ، توماس (۱۹۹۳). هفت نوع هوش (شما از کدام هوش برخوردارید؟). ترجمه: ناهید. سپهر پور (۱۳۸۴). انتشارات پیک آوین.
- بازرگان، عباس (۱۳۸۴ الف). ارزشیابی مستمر و جایگاه آن در آموزش و پرورش. [http://www.pedagogy.ir/images/stories/media/continuous assessment 84.pdf](http://www.pedagogy.ir/images/stories/media/continuous%20assessment%2084.pdf) (accessed 20.11.2006).
- بازرگان، عباس (۱۳۸۴ ب). ضرورت توجه به دیدگاه‌های فلسفی معرفت‌شناسی در علوم انسانی برای انتخاب روش تحقیق با تأکید بر روش‌های پژوهش و ارزیابی آموزشی. جمعی از مؤلفان. (مجموعه مقالات) علوم تربیتی (به مناسبت نکوداشت دکتر علی محمد کاردان). (صص ۳۸-۵۰). تهران: سمت.
- سام‌گیس، بنفشه. (اول آذر ۱۳۸۳). (مصاحبه با مسئولان آموزش و پرورش) ۱۱ سال فرصت برای آموزش و پرورش، روزنامه شرق. شماره ۳۴۶. ص ۲۶.
- غباری بناب، باقر (۱۳۷۷). معرفی و نقد کتاب (نظریه هوشی چند گانه: نظریه در عمل). مجله روانشناسی و علوم تربیتی (دانشگاه تهران). دوره جدید، سال سوم (۱-۴): ۹۰-۹۶.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۸۳). سند ملی برنامه آموزش برای مهم. تهران: وزارت آموزش و پرورش با همکاری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

یادگیرندگان است. از آن جا که فراهم آوردن آموزش همگانی با کیفیت، وظیفه هر یک از کشورهاست، استفاده از نوآوری‌های آموزشی برای بهبود کیفیت محیط‌های آموزشی و عملکرد سیستم‌های یاددهی - یادگیری ضرورت دارد. همان طور که قبلاً اشاره شد، برای رسیدن به هدف نهایی یاد شده در دهه ۱۹۹۰ برنامه آموزش برای همه (EFA) با شش هدف در سطح بین‌المللی مورد توجه قرار گرفت. هر چند تحقق هدف‌های کمی ممکن است تا مهلت منظور شده (سال ۱۳۹۴ خورشیدی) در برخی کشورها، از جمله ایران، امکان‌پذیر باشد، اما نیل به ارتقای کیفیت یادگیری امری است که باید به طور مستمر به آن توجه شود. به عبارت دیگر بهبود مستمر کیفیت آموزش همگانی، مستلزم استفاده مداوم از نوآوری‌های آموزشی است. برای این منظور، استفاده از رویکرد "مفید" نه تنها به تحقق هدف‌های کمی برنامه آموزش برای همه کمک می‌کند، بلکه کیفیت مورد نظر این برنامه را نیز فراهم می‌آورد.

در فرآیند کلاس درس یادگیری - پسند، معلم از دانش آموزان می‌خواهد که یادگیری خود را به هر نحو (از طریق کلامی، تصویری، نمایشی) نمایان کنند و نشان دهند که از نقطه آغازین درس به طرف هدف‌های یادگیری پیشرفت کرده‌اند

همچنین برای بهبود مستمر کیفیت محیط یادگیری و عملکرد یادگیرندگان، لازم است ارزشیابی مستمر استفاده شود. خاستگاه فلسفی ارزشیابی مستمر نه تنها اصالت تحصیلی (اثبات‌گرایی) است، بلکه این نوع ارزشیابی ریشه در دیدگاه‌های معرفت‌شناختی تفسیرگرایی، انتقادی و پس‌اسازگرایی دارد (بازرگان، ۱۳۸۴). بنابراین معلم در استفاده از رویکرد "مفید" با استفاده از شیوه‌های نوین سنجش آموخته‌ها، مانند: پوشه عملکرد، شبیه‌سازی، ایفای نقش، مناظره و امثال آن، مسئولیت ثبت لحظات یادگیری دانش‌آموزان را به خود آنان واگذار می‌کند و با توجه به دانش قبلی آنان به عنوان مرجع قضاوت، احتمال موفقیت هر دانش‌آموز را به بالاترین سطح ممکن افزایش می‌دهد. این گونه می‌تواند از شکست تحصیلی جلوگیری کند و با تشخیص احتمال عدم موفقیت، به تصحیح مسیر یاددهی - یادگیری بپردازد. بدین تربیت می‌توان

پی نوشت:

- 1-Ainscow
- 2-Booth
- 3-Inclusive Learning Friendly Environment (ILFE)
- 4-Inclusive environment
- 5-learner friendly
- 6-Teacher friendly
- 7-Port-folio assessment
- 8-Constructivism

Ainscow
,M.(1999).
Understanding the
development of inclusive
schools. London:Flamer.
Booth,T.and Ainscow,M.(2002).
Index for Inclusion:Developing Learning
and Participation in Schools. Bristol: Centre for
Studies on Inclusive Education.
Dunn,W.,et al.,(1997). Knowledge Utilization. In
J.P.Keeves. Educational Research, Methodology, and
Measurement :An International Handbook.
(Pp226-220).New York: Pergamon.
Gardener ,H.(1990).
World Declaration on Education for All and
Framework for Action to Meet Basic Learning Needs.
International Consultative Forum on Education for
All. Paris: UNESCO.
UNESCO.(1994).The Framework for Action on
Special Needs Education. Paris: UNESCO.
UNESCO.(2003). Inclusive Education Initiatives
for Children with Disabilities:
Lessons from East Asia and Pacific Region .New
York: UNICEF.
UNESCO.(2004).Embracing Diversity:
Toolkit for Creating Inclusive Learning- Friendly
Environments(Booklets 6-1). Bangkok: UNESC Asia
and Pacific
Regional Bureau for Education.
UNESCO.(2006). Summary(EFA Global
Monitoring Report). Paris: UNESCO.

این مقاله با کسب اجازه از استاد بزرگوار آقای دکتر عباس بازرگان از مجله روانشناسی و علوم تربیتی، سال سی و هفتم، شماره ۲، ۱۳۸۶، ص ۴۷-۶۳ نقل شده است.